

УДК 159.9:378

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ СТРАТЕГІАЛЬНОГО ПІДХОДУ В ПСИХОЛОГІЇ

Л.В. Березова¹

старший викладач кафедри англійської мови для технічних та агробіологічних спеціальностей,
Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ)
e-mail: lyuda@meta.ua

ОСОБЕННОСТИ ИССЛЕДОВАНИЯ СТРАТЕГИЧЕСКОГО ПОДХОДА В ПСИХОЛОГИИ

Л.В. Березовая

старший преподаватель кафедры английского языка для технических и агrobiологических специальностей, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (г. Киев)

PECULIARITIES OF THE STUDY OF STRATEGIC APPROACH IN PSYCHOLOGY

Liudmyla Berezova

senior lecturer of the Department of English for Technical and Agrobiological Specialties, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv)

Розглянуто теоретичний аналіз дослідження стратегіального підходу у психологічній науці.

Ключові слова: стратегія, тактика, творче мислення, вирішення завдання.

Рассмотрено теоретический анализ исследования стратегического подхода в психологической науке.

Ключевые слова: стратегия, тактика, творческое мышление, решение задачи.

The theoretical analysis of the study of strategic approach in psychological science is considered.

Keywords: strategy, tactics, creative thinking, task decision.

Постановка проблеми. Побудова демократичного суспільства з високорозвинутою економікою об'єктивно зумовлює потребу в розвитку значного творчого та інтелектуального потенціалу людини, своєчасного виявлення й подальшого формування творчості та обдарованості. В сучасних умовах зміст праці вимірюється не лише за ступенем його інтенсивності, але і за рівнем прояву творчості, тому більш актуальнішою стає задача підготовки студентів до творчої професійної діяльності.

Як зазначає В.О. Моляко, творчість має бути нормою професійної діяльності та підготовки до неї, тобто кожен фахівець має стати творчим фахівцем“ [12].

Мета статті: здійснити теоретичний аналіз існуючих наукових доробок в контексті стратегіального підходу розумінням стратегії в психологічній науці.

Виходячи з цього, **завдання даної статті** є аналіз наукової літератури з означеного питання та уточнення поняття стратегія, стратегіальне мислення та стратегіальний підхід.

Основні методичні позиції, методика та організація дослідження.

Сучасні тенденції розвитку наукової психології констатують різке зростання уваги, що надається стратегіям як новим аспектам аналізу в психологічній науці.

„Стратегія” – є поняттям, що використовуються багатьма дисциплінами різних галузей науки. Термін „стратегія” має своє походження від давньогрецького „στρατηγία” (strategia), який містить етимологію таких слів як: („στρατός” (stratos) військо та „ἄγω” (ago) вести) та означає мистецтво полководця. І тому, це поняття пов'язане з військовою наукою, як трактує інший словник: „Стратегія [дав.-грец. полководець, ватажок; вести військо] 1) область воєнного мистецтва, яка охоплює питання

теорії і практики підготовки країни і збройних сил до війни, її планування та ведення; 2) мистецтво здійснення будь-якої діяльності, яка основана на точних і далеких прогнозах; тактика“ [13].

В 50-ті роки ХХ століття американська психологія, а особливо експериментальна психологія, зазнала впливу кібернетики, і насамперед від робіт Вінера, Шеннона й ін. Вплив кібернетики торкнувся психології мислення, прикладом чого можуть служити роботи Джерома Брунера; одного із провідних американських психологів в області дослідження пізнавальних процесів [2].

Дж. Брунер при дослідженні психологічного механізму утворення понять увів термін „стратегія“ як певне правило використання інформації, що виявляється при здійсненні перевірок об'єктів та визначив його як деякий спосіб придбання, збереження й використання інформації, що призводить до досягнення певних результатів і цілей. Стратегія не відноситься, за Дж. Брунером, до свідомого плану досягнення й використання інформації, аналіз стратегії полягає в порівнянні діяльності суб'єкта з „ідеальними“ стратегіями і визначенні того, до якої „ідеальної“ стратегії наближається діяльність суб'єкта. Самі „ідеальні“ стратегії визначаються на основі аналізу діяльності досліджуваних під час утворення понять. Дж. Брунер описує чотири „ідеальні“ стратегії: одночасне вивчення, послідовне вивчення, помірковано центрована стратегія, центр- ризикуюча стратегія [20].

Стратегії – це певні закономірності у прийнятті рішень, вони не означають свідомого плану знаходження та використання інформації, а також не є чимось незмінним. Стратегія залежить від природи поняття, яке є об'єктом пошуку, від особливостей ситуації, від поведінкових наслідків тощо. Всі чинники, що мають відношення до рівня домагань (ситуаційні та особистісні) впливають певним чином на розуміння задачі і тим самим на цілі, які формують стратегію поведінки. При цьому стратегія не обов'язково пов'язана з усвідомлюваною лінією розв'язання, тому вона виводиться з об'єктивного спостереження за послідовністю розв'язань досліджуваних на окремих кроках досягнення мети [17, с. 64].

Учений Ю. Козелецький визначає стратегію як сукупність правил і положень, які приймає той, хто розв'язує, і на які він опирається при прийнятті рішень [6].

У роботах Й. Лінгарта і Ф. Клікса під стратегією розуміється певний спосіб розв'язання проблеми, когнітивний процес, який пов'язаний з досягненням мети [5].

Стратегія діяльності, за В.С. Мерліном, – це цілеспрямоване формування індивідуального стилю, який визначається системою особистісних властивостей, тобто обумовлюється психофізіологічними та особистісними факторами [8].

Л.Л. Гурова трактує стратегію як план дій суб'єкта, який виражається одним з можливих способів розв'язку, який людина формує або вибирає з відомих йому, щоб за допомогою цього способу розв'язати задачу [4].

Розглядаючи даний підхід до визначення змісту поняття стратегії через план або програму розв'язання, необхідно зазначити, що при цьому доречно відзначається психологічна сутність стратегії, а саме той факт, що закономірність у виборі розв'язку зумовлює регулюючий внутрішній, психологічний вплив, у даному випадку не план або програму розв'язку. Таке розуміння підкреслює роль усвідомлюваних компонентів у процесі розв'язання задачі [17, с. 65 – 66].

М.Л. Смульсон визначає стратегію як „ієрархічне утворення, що управляє діяльністю щодо рішення задач і яке являє систему правил (рекомендацій) щодо перетворення тих або інших об'єктів“ [16, с. 67]. Автор вважає, що поняття „стратегія“ втрачає зміст поза розглядом системи засобів, що залучаються для розв'язування задачі. Сам опис стратегії, на думку М.Л. Смульсон, повинне містити в собі в якості невід'ємної частини опис використовуваних при розв'язуванні засобів.

Розвиваючи задачний підхід до дослідження та побудови діяльності взагалі й педагогічної – зокрема, Г.А. Балл відзначає, що всю діяльність „доцільно описувати й проектувати як систему процесів розв'язування різноманітних задач“ [1, с. 4]. У цьому значенні стратегія розв'язування задач (або задач деякого класу) розглядається як „евристичний припис або рекомендація, що перебуває в розпорядженні рішачого й несе інформацію про властивості способу розв'язування даної задачі (або будь-якої задачі даного класу)“ [1, с. 4].

На думку Почепцова Г.Г. стратегія – це цільове програмування певної ситуації [16].

Окремі фахівці, такі як Д. Мілер, Ю. Галантер і К. Прібрам вивчаючи плани й структури

поведінки, виділяють великі одиниці поведінки, на думку авторів, вони являють собою стратегію, і дрібні, які є тактикою поведінки [8].

Т.К. Горобець трактує поняття стратегії як загальну схему розв'язування. Вона виокремлює шість ліній загальних схем (стратегій) розв'язування: 1) розширення розмірів області пошуку; 2) звуження розмірів області пошуку; 3) константність розміру області пошуку; 4) перевірка структур в цілому; 5) перевірка окремих елементів цих структур; 6) перевірка груп змінних [3].

У дослідженні І.Г. Шупейко встановлено, що процес формування ефективної стратегії розв'язування відбувається під час чергування етапів еволюції й трансформації стратегій, що є „проміжними“ стосовно „основної“, яка виступає у вигляді навчання [19].

Г.С. Сухобська і Ю.М. Кулюткін розглядають стратегію як складне, нелінійне психічне утворення [7].

Визначення стратегії за допомогою таких термінів, як план, структура, схема, набір правил і т.п. є не творчими, оскільки ці терміни позначають деяку сукупність прийомів, які міцно закріпилися в діяльності, тобто щось незмінне. Стратегія більше асоціюється із загальною спрямованістю розумових дій, їхньою динамікою. Такий підхід має місце в роботах В.О. Моляко.

У системно-стратегічній концепції діяльності В.О. Моляко стратегія визначається як „більш-менш гнучка система об'єктивно і ситуативно визначених дій, у якій переважає тенденція до суб'єктної переваги одних розумових дій іншим“ [10, с. 18]. При цьому, сам термін „стратегія“ може бути застосований до „опису всього процесу розв'язування, у якому реалізується домінуюча тенденція розумової діяльності особистості стосовно конкретної задачі“ [10, с. 17].

У такому розумінні стратегія маже бути співвіднесена з поняттям когнітивного стилю.

В.О. Моляко відокремлює зміст поняття „стратегія“ від категорій „метод“ і „спосіб“. Він не розглядає їх як синоніми, оскільки спосіб і метод, на відміну від стратегії, абстраговані від особистості.

У структурі стратегії В.О. Моляко виділяє: 1) вивчення умови задачі; 2) пошук шляху розв'язування; 3) втілення гіпотези розв'язування [10, с. 64-65].

Оскільки стратегія є динамічним, процесуальним утворенням, то в ній виділяються наступні основні етапи: 1) вивчення умови задачі; 2) перевірка умови конкретними знаннями – співвіднесення нової задачі із системою своїх знань й досвіду практичних дій; 3) вибір гіпотези про можливе структурне й функціональне перетворення заданих складових; 4) „проектування“ гіпотези на всі умови в цілому й локалізація її щодо місця конкретного застосування; 5) перевірка гіпотези за допомогою передбачених нею тактик і допоміжних прийомів; 6) деталізація [10, с. 69].

У психологічній літературі виділяються й вивчаються фактори, що впливають на процес вибору й реалізації стратегії, а так само критерії, які лежать в основі виділених стратегій.

На сьогодні здійснено достатньо досліджень щодо функціонування стратегій мисленнєвої діяльності. На базі стратегіально-діяльнісної теорії В.О. Моляко досліджувалися особливості реалізації стратегій розв'язування творчих задач (В.С. Лозниця, Т.М. Третяк, С.В. Шаванов, В.З. Скакун), стратегій і тактик у діяльності вчителів (В.М. Чорнобровкін), стратегії візуального мислення (С.М. Симоненко), стратегії учнів при конструюванні текстів (В.Ф. Шевченко), стратегії учнів при оволодінні іноземною мовою (Ю.І. Неженцев), прояви стратегіальних тенденцій в діяльності дітей дошкільного віку (І.М. Біла, Н.А. Ваганова, Н.В. Медведева), молодшого шкільного віку (Л.Г. Вержиковська, Ю.А. Гулько), старшокласників (Н.І. Череповська, Е.В. Кіричевська) і дослідження діяльності студентів (А.Б. Коваленко, Л.А. Мойсеєнко) тощо.

Творче мислення, спрямоване на породження нових ідей, пошук оригінального способу розв'язання завдань. Воно можливе за відсутності критики, внутрішніх та зовнішніх заборон. У складних ситуаціях людина переважно знає, чого хоче, але не завжди їй відомі засоби, які потрібні для досягнення мети. Творче мислення допомагає їх відшукати. По суті, будь-яке мислення є творчим, продуктивним процесом. Будь-яке мислення є пошук, відкриття нового, самостійний рух думки до нових узагальнень.

Термін „стратегія“ може бути використаний саме для опису всього циклу розв'язання, в якому реалізується домінуюча тенденція розумової діяльності стосовно конкретної задачі, типу задач тощо.

Стратегія визначається домінуючими тенденціями мислення, їх стійкістю, частотою реалізації. Стратегія спрямована на визначення задачі, обробку нової інформації, пошукову діяльність, формування гіпотези (задуму), дії по реалізації задуму, прийняття суттєвих рішень на всіх етапах [17, с. 67].

У діапазоні парадигми творчості В.О. Моляко виділяє такі важливі принципи [12, с. 4]:

- принцип адекватного оцінювання (або принцип розуміння);
- принцип проектування (формулювання гіпотези чи гіпотез);
 - принцип конструювання конкретних структур та функцій;
- принцип апробації нових продуктів (розв'язань);
- принцип реалізації та тиражування продуктів творчої діяльності.

Всі ці принципи вписуються в контури стратегіального підходу до розв'язання нових задач, оскільки творчий процес (а загальний принцип процесуальності можна вважати універсальним) включає саме такі суттєво важливі складові, як оцінювання (еталонування); розуміння; формулювання гіпотези, проекту, задуму; втілення (конструювання) гіпотези, проекту; апробацію нового продукту згідно з бажаними функціями, а надалі вже мова може йти (або не йти) про відповідне впровадження нового продукту у відповідну „нішу“ чи додавання його до вже існуючих, коли цей продукт може бути конкурентним або гармонізуючим [11, с. 4].

Парадигма стратегіальної організації творчих процесів, конкретних процесів творчої діяльності передбачає такі цілеспрямовані дії, що дають змогу:

- актуалізувати наявні знання які потрібні для розуміння пової задачі;
- спрямувати пошук проекту розв'язання;
- винайти поточні „технології“ розв'язання;
- застосувати ці технології в умовах нової задачі;
- оцінити досягнуте розв'язання [11, с. 7].

Як зазначає В.О. Моляко творчий потенціал творчої людини реалізується цілісними процесами, в яких основну роль відіграють мисленнєві компоненти та компоненти уяви. Творчі мисленнєві процеси мають такі цикли, як створення задуму та його реалізацію, гіпотези, які організуються стратегіями й тактиками – унікальними особистісними утвореннями, які відображають генетичні й набуті настанови, навички та вміння, які адаптуються в конкретних умовах творчої діяльності [12].

Висновки та перспективи досліджень. На основі дослідження теоретичних даних щодо стратегіального підходу в психології ми розуміємо поняття „стратегія“, виходячи з системно-стратегічної концепції діяльності В.О. Моляко, як більш-менш гнучка система дій, які визначаються об'єктивно і ситуативно, у якій переважає тенденція до суб'єктної переваги одних розумових дій іншим.

Список використаних джерел

1. Балл Г.А. Теория учебных задач: психолого-педагогический аспект. – М.: Педагогика, 1990. – 184 с.
2. Брунер Дж. Психология познания. За пределами непосредственной информации. – М.: Прогресс, 1977. – 412 с.
3. Горобец Т.К. Особенности формирования у учащихся стратегий решения задач: Дис. ... канд. психол. наук. – К., 1970. – 266 с.
4. Гурова Л.Л. Психологический анализ решения задач. – Воронеж: Изд-во Воронежского Ун-та, 1976. – 323 с.
5. Кликс Ф. Побуждающееся мышление: История развития человеческого интеллекта. – Киев: Вища школа, 1985. – 295 с.
6. Козелецький Ю. Психологическая теория решения: Пер. с польск. – М.: Прогресс, 1979. – 504 с.
7. Кулюткін Ю.М., Сухобская Г.С. Стратегии решений // Мотивация познавательной деятельности. – Л., 1972. – С. 52–62
8. Мерлин В.С. Очерки интегрального исследования индивидуальности. – Педагогика, 1986. – 256 с.
9. Милер Д., Галантер Ю., Прибрам К. Планы и структура поведения. – М.: Прогресс, 1965. – 32 с.
10. Моляко В.А. Психология конструкторской деятельности. – М.: Машиностроение, 1983. – 136 с.
11. Моляко В.О. Психологічна теорія творчості // Обдарована дитина. – 2004. – № 6. – С. 2–9.

12. Моляко В.О. Психологія творчості – нова парадигма дослідження конструктивної діяльності людини // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – № 8. – С. 1–4.
13. Новейший словарь иностранных слов и выражений. – М.: Современный
14. литератор, 2003. – 976 с.
15. Основные направления исследований психологии мышления в капиталистических странах. Отв. ред. Шорохов Е.В. – М.: Наука, 1966. –164 с.
16. Почепцов Г.Г. Стратегия. Инструментарий по управлению будущим. Рефл-бук. Ваклер, 2005. – 377 с.
17. Смульсон М.Л. Психологія розвитку інтелекту. Монографія. – К.: Нора-друк, 2003. – с. 298.
18. Творча діяльність в ускладнених умовах / В.О.Моляко, А.Б. Коваленко, Л.А.Мойсеєнко, В.А. Семиченко, Т.М. Третяк та ін. За загальною редакцією В.О.Моляко. – К., 2007. – 308 с. Шупейко И.Г. Эволюция и трансформация стратегий решения оперативных задач в процессе обучения: Автореф. дис. ... канд. психол. наук. – М., 1983. – 25 с.
19. Шупейко И.Г. Эволюция и трансформация стратегий решения оперативных задач в процессе обучения: Автореф. дис. ... канд. психол. наук. – М., 1983. – 25 с.
20. J.S. Bruner, J.J. Goodnow, G.A. Austin. A study of thinking. – New York, 1956.
- References**
1. Ball Gh.A. Teoryja uczebnykh zadach: psykologho-pedagoghycheskyj aspekt. – М.: Pedagoghyka, 1990. – 184 s.
2. Bruner Dzh. Psykhologyja poznanyja. Za predelamy neposredstvennoj ynformacyy. – М.: Proghress, 1977. – 412 s.
3. Ghorobec T.K. Osobennosty formyrovanyja u ushhashyhsja strateghyj reshenyja zadach: Dys. ... kand. psykhol. nauk. – К., 1970. – 266 s.
4. Ghurova L.L. Psykhologycheskyj analiz reshenyja zadach. – Voronezh: Yzd-vo Voronezhskogho Un-ta, 1976. – 323 s.
5. Klyks F. Pobuzhdajushheesja myshlenye: Ystoryja razvytyja chelovecheskogho yntellekta. – Kyev: Vyshha shkola, 1985. – 295 s.
6. Kozelecjy Ju. Psykhologycheskaja teoryja reshenyja: Per. s poljsk. – М.: Proghress, 1979. – 504 s.
7. Kuljutkin Ju.M., Sukhobskaja Gh.S. Strateghyj reshenyj // Motyvacyja poznavatelnoj dejatel'nosti. – L., 1972. – S. 52–62
8. Merlyn V.S. Oчерky ynteghral'nogho yssledovanyja yndyvdual'nosti. – Pedagoghika, 1986. – 256 s.
9. Myler D., Ghalanter Ju., Prybram K. Plany y struktura povedenyja. – М.: Proghress, 1965. – 32 s.
10. Moljako V.A. Psykhologyja konstruktorskoj dejatel'nosti. – М.: Mashynostroenye, 1983. – 136 s.
11. Moljako V.O. Psykhologhichna teorija tvorчosti // Obdarovana dytyna. – 2004. – # 6. – S. 2–9.
12. Moljako V.O. Psykhologhija tvorчosti – nova paradyghma doslidzhennja konstruktivnoji dijalnosti ljudyny // Praktychna psykhologhija ta social'na robota. – 2004. – # 8. – S. 1–4.
13. Novejshyj slovarj ynostrannykh slov y vyrazhenyj. – М.: Sovremennыj
14. lyerator, 2003. – 976 s.
15. Osnovnyje napravlenyja yssledovanyj psykhologyy myshlenyja v kapytalystycheskykh stranakh. Отv. red. Shorokhov E.V. – М.: Nauka, 1966. –164 s.
16. Pohepcov Gh.Gh. Strateghyja. Ynstrumentaryj po upravlenyju budushhym. Refl-buk. Vakler, 2005. – 377 s.
17. Smuljson M.L. Psykhologhija rozvytku intelektu. Monoghrafija. – К.: Nora-druk, 2003. – s. 298.
18. Tvorcha dijalnistj v uskladnennykh umovakh / V.O.Moljako, A.B. Kovalenko, L.A.Mojsejenko, V.A. Semychenko, T.M. Tretjak ta in. Za zagal'noju redakcijeju V.O.Moljako. – К., 2007. – 308 s. Shupejko Y.Gh. Эволюция y transformacyja strateghyj reshenyja operatyvnykh zadach v processe obuchenyja: Avtoref. dys. ... kand. psykhol. nauk. – М., 1983. – 25 s.
19. Shupejko Y.Gh. Эволюция y transformacyja strateghyj reshenyja operatyvnykh zadach v processe obuchenyja: Avtoref. dys. ... kand. psykhol. nauk. – М., 1983. – 25 s.
20. J.S. Bruner, J.J. Goodnow, G.A. Austin. A study of thinking. – New York, 1956.